

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
КОМІТЕТ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ
БІОЛОГІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ

КИЇВ 2012

УДК 57(038)=161.2
БК 28я2
С48

До друку схвалила вчена рада Інституту української мови НАН України (протокол № 13 від 6 грудня 2011 р.)

УКЛАДАЧІ:

академік Д. М. Гродзинський, кандидат філологічних наук, професор Л. О. Симоненко, кандидати філологічних наук М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко; Л. М. Василькова

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

доктор біологічних наук, професор, академік НАН України
Д. М. Гродзинський

провідний науковий співробітник, кандидат філологічних наук, професор
Л. О. Симоненко

РЕЦЕНЗЕНТИ:

провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, доктор філологічних наук, професор В. В. Жайворонок
старший науковий співробітник Інституту клітинної біології і генетичної інженерії НАН України, доктор біологічних наук О. П. Кравець
старший науковий співробітник Інституту української мови НАН України, кандидат філологічних наук Т. В. Цимбалюк–Скопненко

С48 Словник української біологічної термінології. – К.: КММ, 2012. – 744 с.

ISBN 978-966-1673-12-9

У Словнику зафіксовані найуживаніші сучасні українські біологічні терміни з дефініціями та їхні відповідники в російській й англійській мовах.

Для працівників наукових установ, видавництв, радіо, телебачення, викладачів, учнів, студентів та всіх, хто цікавиться українським словом.

Інститут української мови НАН України © 2012
Комітет наукової термінології НАН України © 2012
М ТОВ «КММ» © 2012

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ
 БІОЛОГІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ

ПЕРЕДМОВА

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЛОВНИК

“Словник української біологічної термінології” є першою в україністиці лексикографічною працею, що охоплює найуживанішу українську біологічну термінологію та її відповідники в російській та англійській мовах.

Створення словника зумовлене насамперед необхідністю зібрати й систематизувати сучасну українську наукову біологічну термінологію.

Потреба в такій праці назріла давно, але особливо гостро постає тепер, у період стандартизації та кодифікації наукової термінології, поповнення її термінами, що позначають нові реалії багатоаспектної біологічної науки.

Проникнення в біологію ідей кібернетики, фізики, хімії, математики збагатило її методологічний арсенал, що сприяло темпам розвитку класичних традиційних біологічних дисциплін та формуванню нових наук комплексного характеру – молекулярної і системної біології, біоінформатики, епігеноміки, біоніки, космічної біології, генної інженерії, цитогенетики, біогеоакустики, радіаційної біології, фотобіології, біоінженерії, біотелеметрії, квантової біології, біоспелеології та ін. Класичні розділи біології керуються принципово новою методологією досліджень та новими парадигмами. Бурхливого розвитку набуває цикл екологічних наук. Біологічні науки стають основою багатьох галузей людської діяльності, особливо значний вплив вони мають на медицину, сільське господарство, охорону природи. Всі ці зрушення в сучасній біології сприяють зростанню інтересу до нових відкриттів у цій царині досліджень, а також потягу до вивчення біології найширшого кола фахівців різного напрямку діяльності. В розвитку біології сьогодення повинні брати участь і математики, і фізики, і гуманітарії, представники будь-яких професій, тому що біологія на цьому етапі розвитку є край різноаспектною наукою, подальший прогрес якої подарує людству могутність медицини, надійність виробництва продуктів харчування, збереження біорізноманіття планети, подолання екологічних криз і гармонізацію загальнопланетарного добробуту всіх народів світу. Тому так важливо упорядкувати систему біологічної термінології, яка надзвичайно швидкими темпами збагачується й наразі налічує сотні тисяч лексичних одиниць.

Незважаючи на бурхливий розвиток біології, темпи якого невпинно зростають, термінологічна система галузі не знайшла достатнього відображення в українській лексикографії. Наявні словники й енциклопедії з біологічних наук (їх понад 70) повною мірою не відбивають сучасного стану національної термінології, оскільки охоплюють здебільшого класичні біологічні науки: анатомію, ботаніку, зоологію, генетику та ін., а їхній реєстр обмежений різними хронологічними періодами. Сучасна новітня біологічна термінологія майже не відбита в словниках.

Словник покликаний дати читачеві максимум відомостей щодо сучасного стану української біологічної терміносистеми, а також еквівалентних форм вираження того самого поняття в російській та англійській мовах.

Запропонована термінографічна праця обіймає нормативну загальнонаукову та широковживану термінологію біологічних наук, зафіксовану в науковій, науково-популярній, навчальній та інформативно-реферативній літературі, енциклопедичних, загальномовних і спеціальних словниках. У Словнику відсутні вузькоспеціальні, застарілі терміни та новотвори, не апробовані в мові фахівців, а також обмежено кількість фонетичних і морфологічних варіантів.

У зв'язку з обраним типом Словника в ньому також немає видових назв тварин та рослин, за винятком тих, що позначають:

а) окремих представників флори і фауни, культивованих у сільському господарстві, що є основою найменувань відповідних галузей народного господарства:

бджільництво (*рос.* пчеловодство, *англ.* bee-farming) галузь сільського господарства, яка займається розведенням медоносних бджіл, отриманням меду, воску, пилку, прополісу, бджолиної отрути та молочка; бджіл використовують для запилення сільськогосподарських рослин. Продукти бджільництва – у медицині, фармакології тощо.

бджола́ (*рос.* пчелá, *англ.* bee) медоносна комаха, що збирає квітковий нектар і переробляє його на мед; живе сім'ями (роями); аналогічно: **буря́к..**, **буряківництво..**, **кінь..**, **коня́рство..**, та ін.);

б) найпоширеніші лікарські рослини, які використовують у фармації:

майоран, -у (рос. майоран, англ. marjoram) багаторічна (в культурі – однорічна) рослина родини губоцвітих, трава якої містить ефірну олію, дубильні речовини, каротин, аскорбінову кислоту. Використовують для лікування шлунка, а також як тонізувальний та заспокійливий засіб; аналогічно: **айр**...; **женьшень**...; **каліна** та ін.

“Словник української біологічної термінології” обіймає понад 80 тисяч термінів і термінів-словосполучень. Це – нормативний тримовний дефінітивно-перекладний словник сучасної наукової біологічної термінології, в якому зафіксовано лише усталені в мові лексичні одиниці, граматичні форми, наголоси, що відповідають вимогам сучасного правопису.

Структура словника та словникової статті

Реєстр

Словник містить реєстр українських, а також іншомовних (у тому числі міжнародних) термінів, поданих в алфавітному порядку, з їхньою українською дефініцією, позначенням наголосу та російськими й англійськими відповідниками.

Реєстрові слова та російські й англійські відповідники подані в Словнику в їхній вихідній формі: іменники в називному відмінку однини: **палеофіт**, -у (рос. палеофіт, англ. paleophyt)...; **хазмогамія** (рос. хазмогамия, англ. chasmogamy)...; прикметники й дієприкметники – в називному відмінку однини чоловічого роду: **абдомінальний** (рос. абдоминальный, англ. abdominal)...; **паратонічний** (рос. паратонический, англ. paratonic)...; **ферментований** (рос. ферментированный, англ. anzymated, fermented)..., за винятком субстантивованих прикметників, що позначають вищі таксономічні категорії рослинного й тваринного світу, які подано у формі називного відмінка множини, напр.:

виноградові, -их, ім., мн. (рос. виноградные, англ. vitis, grape) родина дводольних плодкових рослин (багаторічні дерев'янисті ліани, кущі або невисокі дерева), поширених у помірних, субтропічних і тропічних поясах, із соковитими м'ясистими ягодами; використовують для вертикального шпелення.

лосбосеві, -их, ім., мн. (рос. лосбосевые, англ. salmonidae, salmon) родина прісноводних риб ряду лососеподібних, об'єднує 6 родів; цінні промислові риби (кета, горбуша, нерка, чавича та ін.). Розмножуються тільки у прісній воді.

У називному відмінку множини подано іменники на позначення групи організмів, які в науковій літературі вживають переважно в множині, з наведенням їхніх форм у називному відмінку однини, напр.:

галофіти, -ів, мн., одн. **галофіт**, -а (рос. галофиты, од. галофіт, англ. pl halophytes, sing halophyte) солевитривалі рослини (солонець трав'янистий, курай, солончакова айстра, тризубець морський та ін.), які ростуть на засолених ґрунтах, поширені на морських узбережжях, солончаках, у засолених водоймах тощо.

Кожна стаття в словнику містить, як правило, одне реєстрове слово. Проте дієслова недоконаного і доконаного виду, які не різняться префіксами, подані парами в одній словниковій статті, напр.: **всмоктувати**, **всмоктати** (рос. всасывать, всосать, англ. absorb, imbibe, inhate) вбирати в себе, поглинати.

З метою економії місця зворотнє дієслово подається в одній статті з незворотним, якщо ці дієслова не утворюють окремих гнізд:

репродукувати, *недок. і док.* (рос. репродуцировать, англ. reproduce) відтворювати, розмножувати рослини і тварин; **-тися** (рос. репродуцироваться, англ. reproduce) відтворюватися у процесі розмноження.

Поряд із реєстровим словом у статті наведено нормативні фонетичні та морфологічні варіанти, за умови їхньої загальноживаності, напр.:

желатін, -у і **желатіна** (рос. желатин и желатина, англ. gelatin) прозорий або жовтуватий білок, отриманий із колагену виваруванням у воді кісток, хрящів, сухожилля тварин. Використовують у мікробіології (як живильне середовище), медицині – для приготування гліцерину-желатину, а також у кулінарії, хімічному виробництві.

До Словника введено терміни на позначення одного й того самого поняття, що з'явилися в мові в різний час унаслідок пошуків оптимальних термінів і стали вже реальністю в ній. Уживаніший термін внесений до реєстру, менш уживаний поданий в кінці словникової статті, напр.:

одомашнювання, **одомашнення** (рос. одомашнивание, англ. domestication) приручення диких тварин та їхнє розведення за вирішального впливу штучного добору для отримання корисної для людини продукції або естетичного задоволення. Син. **доместикація**.

хіна (рос. хіна, англ. cinchona officinalis) алкалоїд із кори хінного дерева або його штучний замінник, який застосовують при лікуванні малярії. Син. **хінін**.

Терміни-омоніми, тобто слова однакового звучання і написання, але різні за значенням, подано в реєстрі окремо з цифровими індексами вгорі праворуч, напр.:

чуб¹, -а (рос. хохол, англ. forelock, topknot) жмут шерсті або пір'я на голові деяких тварин.

чуб², -а (рос. кисть, англ. coma) суцвіття трав'янистих рослин; волоть, китиця.

Якщо український термін має кілька значень, їх подано за порядковими номерами через крапку з комою (;), у разі потреби з супровідними короткими ремарками, напр.:

царство (рос. царство, англ. world, kingdom) 1. Таксономічна категорія в системі організмів, визнана офіційно Міжнародними кодексами ботанічної і зоологічної номенклатури, а також Міжнародним кодексом номенклатури бактерій; 2. (у *біогеографії*) вищий ранг флористичного і фауністичного районування суші і Світового океану.

Після реєстрового слова, його російського й англійського еквівалентів, дефініції наведено найпоширеніші терміни-словосполучення, в яких це слово вживається з їхніми дефініціями. Терміни-словосполучення наведено біля граматично організуючого слова, в ролі якого найчастіше виступає іменник у називному відмінку однини (іноді множини). Реєстрові лексеми (іменники всіх родів, прикметники, дієприкметники чоловічого роду, субстантивовані прикметники і дієприкметники жіночого та середнього роду в називному відмінку однини) подано в термінах-словосполученнях скорочено за першою літерою:

гінеце́й, -ю (рос. гиней, англ. gynaeceum, gynaeceium) сукупність плодолистиків у квітці, які утворюють одну або кілька маточок – жіночих органів квітки; **г. апока́рпний** (рос. гиней апокарпный, англ. arosarpous gynaeceum) гінецей, який складається з вільних, не зрослих між собою плодолистиків; **г. паракáрпний** ... ; **г. ценока́рпний** ....

У термінах-словосполученнях, що складаються з двох іменників, опорне слово визначається за змістом, напр.:

біотестува́ння (рос. биотестирование, англ. biotesting, toxicologic testing) метод визначення в експериментальних умовах токсичності будь-якого середовища або його здатності забезпечувати нормальне функціонування організмів за встановленими критеріями – показниками життєдіяльності (біологічними, морфологічними, фізіологічними, біохімічними та ін. характеристиками) тест-організмів; **б. біосфе́ри** (рос. биотестирование биосферы, англ. biotesting of biosphere) встановлення здатності біосфери ослаблювати збурювальну дію зовнішніх абіотичних чинників; **б. вод** (рос. биотестирование вод, англ. biotesting of water) встановлення характеристик токсичності для гідробіонтів поверхневих прісних, морських і солюнуватих, підземних і зворотних вод, водних розчинів окремих речовин та їхніх сумішей, водних витяжок ґрунтів, відходів та донних відкладень, що ґрунтується на кількісних оцінках зміни життєво важливих функцій або виявленні летальної дії на тест-об'єкти; **б. ґру́нту** (рос. биотестирование почвы, англ. biotesting of soil) ...

деграда́ція (рос. деградация, англ. degradation) 1. Спрощення будови та функцій організмів унаслідок зміни умов існування (перехід від рухомого способу життя до нерухомого або від вільного до паразитного); **д. онтогенети́чна** (рос. деградация онтогенетическая, англ. ontogenetic degradation) спрощення організму на кінцевих стадіях розвитку; 2. Поступове збіднення, виродження, погіршення, втрата якості тощо; **д. екосисте́м** (рос. деградация экосистем, англ. ecosystems degradation) зміни в складі та функціонуванні екосистем, що виявляються в їхньому спрощенні аж до повного завмирання біологічного життя або до заміни первісної фауни й флори новими комплексами; **д. приро́ди** (рос. деградация природы, англ. environmental degradation) порушення екологічної рівноваги, спричинюване природними чинниками (землетруси, урагани, тайфуни, повені, виверження вулканів тощо).

Прикметники, що мають самостійне значення, виділено в окрему словникову статтю, наведені при них словосполучення не розробляються, а відсилаються до опорного іменника, такі словосполучення розміщені в словникових статтях за алфавітом першого, а в разі потреби – другого, третього і т.д. компонента, які один від одного відділено крапкою з комою, напр.: **генерати́вний** (рос. генеративный, англ. generative, genesis) який породжує, служить для розмноження; **г-на кліті́на** *див.* кліті́на; **к. генерати́вна**; **г-не ядро́** *див.* ядро́; **я. генерати́вне**; **г. па́гін** *див.* па́гін; **п. генерати́вний**; **г. партеногенéзис** *див.* партеногенéзис; **п. генерати́вний**; **г-ні орга́ни** *див.* орга́н; **б-ни генерати́вні**.

Якщо реєстрове слово має кілька значень, терміни-словосполучення наведені також за алфавітом після того значення, якого стосуються, напр.:

сайт, -а (*рос.* сайт, *англ.* site) 1. Найменша ділянка гена, яка незалежно від інших ділянок здатна мутувати і рекомбінуватися; 2. Ділянка амінокислотної послідовності молекули білка, яка забезпечує функцію молекулярного впізнання; **с. заміщення** (*рос.* сайт заміщення, *англ.* replacement site) сайт у нуклеотидній послідовності гена, мутація в якому призводить до зміни послідовності амінокислот кодованого ним білка; **с. рестрикції** (*рос.* сайт рестрикции, *англ.* restriction site) послідовність нуклеотидів у молекулі ДНК, впізнана рестриктазою, яка визначає точку розщеплення цієї молекули даним ферментом; **с-ти генетичні** (*рос.* сайты генетические, *англ.* genetic sites) ...

До складу термінів-словосполучень нерідко входять синонімічні компоненти, подані в квадратних дужках або в кінці статті і на своєму місці не повторюються, напр.: **молочко** (*рос.* молочко, *англ.* larval food, brood food) 1. Особливий вид корму личинок бджіл, який є продуктом виділення залоз робочих бджіл; **м. маточне [бджоліне]** (*рос.* молочко маточное [пчелиное], *англ.* larval food) секрет слинних залоз робочих бджіл-годувальниць ...

квітка (*рос.* цветок, *англ.* flower) ...; **к. маточкова** (*рос.* цветок пестичный, *англ.* pistillate flower) одностатева квітка, в якій є лише маточка і немає тичинок. Син. **квітка жіноча**.

Російські та англійські відповідники

Кожен однозначний український термін або термін-словосполучення має здебільшого один іншомовний відповідник: **гібридизація** (*рос.* гибридизация, *англ.* hybridization) природне чи штучне схрещування особин різних ліній, сортів, порід, видів рослин чи тварин; використовують як метод селекції для виведення нових сортів рослин і порід тварин; **г. алопатрічна** (*рос.* гибридизация аллопатрическая, *англ.* allopatric hybridization) гібридизація диференційованих видів у зоні між двома географічними областями внаслідок порушення географічної ізоляції; **г. вегетативна** (*рос.* гибридизация вегетативная, *англ.* vegetative hybridization) зміна спадкової природи та отримання нових форм різних сортів і видів.

За наявності до українського реєстрового терміна кількох російських та англійських відповідників, вони подаються через кому, напр.:

живець¹, -вця (*рос.* черенок, росток, *англ.* sprig, propagule) 1. Відрізана частина пагона, стебла, кореня чи листка рослини, які використовують для вегетативного розмноження рослин; 2. Корінь буряка, моркви, цибулі та ін. для отримання насінників.

Ремарки

У Словнику використано семантичні й граматичні ремарки. Граматичні ремарки використано за потреби показати належність реєстрового слова до тієї чи іншої категорії, його число, незмінність: **гідробіонти**, -ів, *мн.*, *одн.* **гідробіонт**, -а (*рос.* гидробионты, *ед.* гидробионт, *англ.* pl hydrobionts, aquatic organisms, *sing* hydrobiont, aquatic organism) ...; невідмінюваності іменників: **імаго**, *невідм.* (*рос.* имаго, *англ.* imago) ...; **авокадо**, *невідм.* (*рос.* авокадо, *англ.* avocado) ...; **ало́е**, *невідм.* (*рос.* алоэ, *англ.* aloe) ...

Семантичні ремарки у формі коротких пояснень використовують у разі потреби для уточнення понять або розмежування значень реєстрового слова чи терміна-словосполучення. Вони подані в круглих дужках після можливих граматичних ремарок:

вуса, -ів, *мн.*, *одн.* **вус**, -а (*рос.* усы, *ед.* ус, *англ.* (у тварин) whisker, (у рослин) tendril, (у людини) moustache, (у комах) antenwa ...

інертність, -ості (*рос.* инертность, *англ.* inactivity, inaction, inanimation, torpidity, inertia) 1. (у фізіології) в'ялість, відсутність активності гладеньких м'язів; 2. (у психофізіології) низька рухливість нервової системи, що проявляється у важкості переключення умовних подразників із позитивного модусу на гальмівний і навпаки.

До реєстрових слів подано додаткову інформацію:

Закінчення родового відмінка однини іменників чоловічого роду, напр.: **гемоліз**, -у (*рос.* гемоллиз, *англ.* hemolysis, erythrocyte lysis, hematocytolysis) ...; **лактоглобулін**, -у (*рос.* лактоглобулин, *англ.* lactoglobulin) ...;

Закінчення родового відмінка однини іменників жіночого роду на -ість: **гомогаметність**, -ості ...; **жаровитривалість**, -ості ...; **лабільність**, -ості ...;

Закінчення родового відмінка всіх іменників, поданих у множині та субстантивованих прикметників: **галактани**, -ів, *мн.* ...; **гемолізани**, -ів, *мн.* ...; **жирі**, -ів, *мн.* ...

Українські та російські терміни, що складаються з двох і більше основ та компоненти термінів-словосполучень мають переважно один наголос: **авітаміні́з**, -у (*рос.* авитаминоз, *англ.* hypovitaminosis) ...; **гетероантаго́нізм**, -у (*рос.* гетероантагонизм, *англ.* heteroantagonism) ...;

п'я́гін, -она (*рос.* побѣг, *англ.* shoot, sprout)...; **п. вегетативний** (*рос.* побѣг вегетативный, *англ.* innovation shoot, vegetative shoot). У словах, які пишуться через дефіс, наголошується кожна частина, напр.:

рослі́на (*рос.* расте́ние, *англ.* plant) представник царства організмів, яке включає водорості, мохи, папороті, хвощі, плауни, голонасінні та квіткові рослини; **р-ни-юве́ніли** (*рос.* расте́ния-ювенилы, *англ.* brepthic plants) рослини на ранніх стадіях свого розвитку (до формування органів розмноження), за якого вони ще мають сім'ядолі й листя, відмінне від листя у дорослих особин.

Укладачі Словника: Л. М. Василькова (словникові статті на літери В, Г, Х, Ч); М. П. Годована (Д, Е, Є, Ж, З, І, Ї, Й, К, Т, У, Ш, Щ, Ю); Д. М. Гродзинський, С. В. Овсейчик (Р, С); Л. О. Симоненко (Ц); Л. В. Туровська (Н, О, П); Н. О. Яценко (А, Б, Л, М, Я).

Англійські відповідники добирали: Д. М. Гродзинський, О. А. Іванова, Л. В. Туровська. Матеріали на літери А–М переглянув і доповнив канд. біол. наук О. Г. Задорожний.

Автор концепції та інструкції для укладання словника – кандидат філологічних наук, професор Л. О. Симоненко.

Відповідальний секретар Словника – кандидат філологічних наук Л. В. Туровська.

Переклад передмови англійською мовою здійснила О. А. Іванова.

Показчики англійських та російських термінів уклав І. П. Тарасов.

Технічне оформлення здійснили: А. О. Томіліна, І. В. Шматко, Л. А. Халіновська. Список використаних джерел уклали Л. А. Халіновська, І. В. Шматко.

Висловлюємо ширю вдячність рецензентам: докторові філологічних наук, професору В. В. Жайворонку; докторові біологічних наук, старшому науковому співробітникові О. П. Кравець; кандидатів філологічних наук, старшому науковому співробітникові Т. В. Цимбалюк-Скопненко за конструктивні зауваження щодо впорядкування рукопису Словника.

Щиро дякуємо академікові В. І. Монченку, члену-кореспонденту НАН України С. Я. Єрмоленко; докторові філологічних наук, професорові К. Г. Городенській; кандидатів філологічних наук, старшому науковому співробітнику І. С. Гнатюк за корисні поради щодо правовисного та лексичного унормування реєстрових термінів.

Умовні скорочення

АТФ – аденозинтрифосфорна кислота

в т.ч. – в тому числі

В – бор

див. – дивись

ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота

док. – доконаний вид

ім. – іменник

МКМ – мікромметр

мн. – множина

Мп – манган

Н – нуклеотид

НАД – нікотинаміддинуклеотид

НАДФ – нікотинаміндифосфат

невідм. – невідміюване

недок. – недоконаний вид

НМ – наномметр

одн. – одина

pH – реакція середовища

РНК – рибонуклеїнова кислота

ЦНС – центральна нервова система

Український алфавіт

	(') – апостроф,	(´) – наголос,	(-) – дефіс					
Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ	Дд	Ее	Єє	Жж
Зз	Ии	Іі	Її	Йй	Кк	Лл	Мм	Нн
Оо	Пп	Рр	Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц
Чч	Шш	Щщ	Ьь	Юю	Яя			

Російський алфавіт

Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Ее	Жж	Зз	Ии
Йй	Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр	Сс
Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч	Шш	Щщ	Ьь
ы	ь	Ээ	Юю	Яя				

Англійський алфавіт

Aa	Bb	Cc	Dd	Ee	Ff	Gg	Hh	Ii
Jj	Kk	Ll	Mm	Nn	Oo	Pp	Qq	Rr
Ss	Tt	Uu	Vv	Ww	Xx	Yy	Zz	

ПРЕДИСЛОВИЕ

ОБЩИЕ СВЕДЕНИЯ О СЛОВАРЕ

“Словарь украинской биологической терминологии” является первым в украинистике лексикографическим трудом, содержащим наиболее употребляемую украинскую биологическую терминологию и её соответствия в русском и английском языках.

Создание Словаря обусловлено прежде всего необходимостью собрать и систематизировать современную украинскую научную биологическую терминологию.

Потребность в таком Словаре возникла давно и особенно остро ощущается сейчас, в период стандартизации и кодификации научной терминологии, пополнения её терминами, обозначающими новые реалии многоаспектной биологической науки.

Проникновение в биологию идей кибернетики, физики, химии, математики обогатило её методологический арсенал, что способствовало быстрым темпам развития классических традиционных биологических дисциплин и формированию новых наук комплексного характера – молекулярной и системной биологии, биоинформатики, бионики, биогеоакустики, космической биологии, биоинженерии, биотелеметрии, геномной инженерии, цитогенетики, радиационной биологии, фотобиологии, квантовой биологии, биоспелеологии, эпигеномики и др. Классические разделы биологии руководствуются принципиально новой методологией исследований и новыми парадигмами. Интенсивно развиваются экологические науки. Биологические науки становятся основой многих сфер человеческой деятельности, особенно значительное влияние они имеют на медицину, сельское хозяйство, охрану природы. Такая тенденция современной биологии способствует возрастающему интересу к новым открытиям в этой области исследований, а также стремлению к изучению биологии широким кругом специалистов. В развитии биологии сегодня должны принимать участие математики, физики, гуманитарии, представители практически всех профессий, поскольку биология – это разносторонняя наука, дальнейший прогресс которой приумножит научный потенциал медицины, обеспечит гарантию качества производства продуктов питания, сохранит биоразнообразие планеты, поможет преодолеть экологические кризисы, гармонизирует общепланетарное благосостояние всех народов мира. Поэтому упорядочение терминологического аппарата этой развивающейся быстрыми темпами области знаний является первостепенной задачей отечественного терминоведения, особенно учитывая тот факт, что терминологическая система биологии не отражена в полном объеме в украинской лексикографии. Существующие словари и энциклопедии по биологическим наукам (их свыше 70) в определенной степени не отражают современное состояние национальной терминологии, так как фиксируют преимущественно термины классических биологических наук – анатомии, ботаники, зоологии, генетики и др., а их словник ограничен разными хронологическими периодами. Современная новейшая биологическая терминология отражена в словарях, всего лишь частично.

Словарь представит читателю максимум сведений о современном состоянии национальных терминосистем, эквивалентных формах отражения одного и того же понятия в русском и английском языках.

Предлагаемый терминографический труд содержит нормативную общенаучную и широкоупотребляемую терминологию биологических наук, зафиксированную в научно-профессиональном дискурсе, научной, научно-популярной, учебной и информационно-реферативной литературе, в современных энциклопедических, общезыковых и специальных словарях. В Словаре отсутствуют узкоспециальные, устаревшие термины и новообразования, не апробированные в языке специалистов, а также ограничено количество фонетических и морфологических вариантов.

Избранный тип Словаря не позволил отразить в нём видовые названия животных и растений, за исключением тех, которые обозначают:

а) отдельных представителей флоры и фауны, культивируемых в сельском хозяйстве, а также являющихся основой для названий соответствующих отраслей народного хозяйства:

бджільництво (рос. пчеловодство, англ. bee-farming, apiculture) галузь сільського господарства, яка займається розведенням медоносних бджіл, отриманням меду, воску, пилку, прополісу, бджолиної отрути та молочка; бджіл використовують для запилення сільськогосподарських рослин. Продукти бджільництва – у медицині, фармакології тощо.

бджола (рос. пчела, англ. bee) медоносна комаха, що збирає квітковий нектар і переробляє його на мед; живе сім'ями (роями). Аналогічно: **буряк**..., **буряківництво**..., **кінь**..., **конярство** і др.;

б) наиболее распространённые лекарственные растения, используемые в фармации:

майоран, -у (*рос.* майоран, *англ.* marjoram) багаторічна (в культурі – однорічна) рослина родини губоцвітих, трава якої містить ефірну олію, дубильні речовини, каротин, аскорбінову кислоту. Використовують для лікування шлунка, а також як тонізувальний та заспокійливий засіб. Аналогічно: **аір**..; **женьшень**..; **каліна** и др.

“Словарь украинской биологической терминологии” включает свыше 80 тысяч терминов и терминов-словосочетаний. Это – нормативный трёхязычный дефинитивно-переводной словарь современной научной биологической терминологии, в котором зафиксированы только устоявшиеся в языке лексические единицы, грамматические формы, ударения, соответствующие требованиям современного правописания.

Структура Словаря и словарной статьи Реестр

Словарь содержит слівник українських, а также иноязычных (в том числе международных) терминов, представленных в алфавитном порядке с обозначением ударения, их дефиниции на украинском языке, русскими и английскими соответствиями.

Заглавные слова, их русские и английские эквиваленты представлены в Словаре в исходной форме: имена существительные в именительном падеже единственного числа: **палеофіт**, -у (*рос.* палеофіт, *англ.* paleophyt)...; **хазмогамія** (*рос.* хазмогамія, *англ.* chasmogamy)...; прилагательные и наречия – в именительном падеже единственного числа мужского рода: **абдомінальний** (*рос.* абдомінальний, *англ.* abdominal)...; **паратонічний** (*рос.* паратоніческий, *англ.* enzymated, paratonic)...; **ферментований** (*рос.* ферментірованный, *англ.* fermented)...; исключение составляют субстантивированные прилагательные, обозначающие высшие таксономические категории растительного и животного мира, представленные в именительном падеже множественного числа, напр.:

виноградів, -их, *ім., мн.* (*рос.* виноградные, *англ.* vitis, grape) родина дводольних плодовых рослин (багаторічні дерев'яністі ліани, кущі або невисокі дерева), поширених у помірних, субтропічних і тропічних поясах, із соковитими м'ясистими ягодами; використовують для вертикального щеплення.

лососєві, -их, *ім., мн.* (*рос.* лососєвые, *англ.* salmonidae, salmon) родина прісноводних риб ряду лососєподібних, об'єднує 6 родів; цінні промислові риби (кета, горбуша, нерка, чавича та ін.). Розмножуються тільки у прісній воді.

Существительные, обозначающие группы организмов, которые в научной литературе употребляются преимущественно во множественном числе в Словаре представлены двумя формами – в именительном падеже множественного числа и в именительном падеже единственного числа, напр.:

галофіти, -ів, *мн., одн.* **галофіт**, -а (*рос.* галофіты, *ед.* галофіт, *англ.* pl halophytes, *sing* halophyte) солевитривалі рослини (солонець трав'янистий, курай, солончакова айстра, тризубець морський та ін.), які ростуть на засоленних ґрунтах, поширені на морських узбережжях, солончаках, у засоленних водоймах тощо.

Каждая статья в Словаре содержит, как правило, одно заглавное слово. Исключением являются словарные статьи, в которых представлены:

а) глаголы совершенного и несовершенного вида, не различающиеся приставкой, напр.: **всмоктувати**, **всмоктати** (*рос.* всасывать, всосать, *англ.* absorb, imbibe, inhale) вбирати в себе; поглинати;

б) с целью экономии места возвратный и невозвратный глаголы, если они не образуют отдельных гнёзд, напр.: **репродукувати** *недок. і док.* (*рос.* репродуцировать, *англ.* reproduce) відтворювати, розмножувати рослини і тварин; **-тися** (*рос.* репродуцироваться, *англ.* reproduce) відтворюватися у процесі розмноження.

в) нормативные фонетические и морфологические варианты, если они являются общеупотребительными, напр.: **желатін**, -у і **желатіна** (*рос.* желатін и желатіна, *англ.* gelatin) прозорий або жовтуватий білок, отриманий із колагену виварюванням у воді кісток, хрящів, сухожилля тварин. Використовують у мікробіології (як живильне середовище), медицині – для приготування гліцерину-желатину, а також у кулінарії, хімічному виробництві.

В Словаре представлены устоявшиеся в речевой практике термины, обозначающие одно и то же понятие, но появившиеся в языке в разное время в результате поисков оптимальных вариантов. В таком случае более употребительный вариант помещён в слівник по алфавіту первым, менее употребительный – вторым, напр.:

одомашнювання, одомашнення (*рос.* одомашнивание, *англ.* domestication) приручення диких тварин та їхнє розведення за вирішального впливу штучного добору для отримання корисної для людини продукції або естетичного задоволення. Син. **доместикація**.

Термины-синонимы, т. е. слова близкие по значению, но разные по написанию, также размещаются в одной словарной статье. Более употребительный устоявшийся термин представлен в словнике в алфавитном порядке, менее употребительный – в конце словарной статьи, напр.:

хіна (*рос.* хина, *англ.* cinchona officinalis) алкалоїд із кори хінного дерева або його штучний замінник, який застосовують при лікуванні малярії. Син. **хінін**.

Термины-омонимы, то есть слова одинаковые по звучанию и написанию, но с разным значением, поданы в словнике отдельно с цифровыми индексами сверху справа, напр.:

чуб¹, -а (*рос.* хохол, *англ.* forelock, topknot) жмут шерсті або пір'я на голові деяких тварин.

чуб², -а (*рос.* кисть, *англ.* coma) суцвіття трав'янистих рослин; волоть, китиця.

Если украинский термин имеет несколько значений, то каждое из значений фиксируется с порядковым номером через точку с запятой (;), а в отдельных случаях, если это необходимо с сопровождающими их короткими пометами, напр.:

царство (*рос.* царство, *англ.* world, kingdom) 1. Таксономічна категорія в системі організмів, визнана офіційно Міжнародними кодексами ботанічної і зоологічної номенклатури, а також Міжнародним кодексом номенклатури бактерій; 2. (*у біогеографії*) вищий ранг флористичного і фауністичного районування суші і Світового океану.

После дефиниции заглавного слова, его русского и английского эквивалентов подаются наиболее употребительные термины-словосочетания с их дефинициями, если это заглавное слово является грамматически организующим для словосочетаний. В роли такого слова чаще всего выступает существительное в именительном падеже единственного (иногда множественного) числа.

Заглавные грамматически организующие термины-словосочетания (существительные всех родов, прилагательные, причастия мужского рода, субстантивированные прилагательные и причастия женского и среднего рода в именительном падеже единственного числа) непосредственно в терминах-словосочетаниях поданы сокращённо, напр.:

гінецеї, -ю (*рос.* гинцеёй, *англ.* gynaecium, gynaecium) сукупність плодолистків у квітці, які утворюють одну або кілька маточок – жіночих органів квітки; **г. апокарпний** (*рос.* гинцеёй апокарпный, *англ.* аросагрус gynaecium) гінецеї, який складається з вільних, не зрослих між собою плодолистків; **г. паракарпний** ... ; **г. ценокарпний** ...

В терминах-словосочетаниях, состоящих из двух существительных, грамматически организующее слово определяется по смыслу и подается аналогично, напр.:

біотестування (*рос.* биотестирование, *англ.* biotesting, toxicologic testing) метод визначення в експериментальних умовах токсичності будь-якого середовища або його здатності забезпечувати нормальне функціонування організмів за встановленими критеріями – показниками життєдіяльності (біологічними, морфологічними, фізіологічними, біохімічними та ін. характеристиками) тест-організмів; **б. біосфери** (*рос.* биотестирование биосферы, *англ.* biotesting of biosphere) встановлення здатності біосфери ослаблювати збурювальну дію зовнішніх абіотичних чинників; **б. вод** (*рос.* биотестирование вод, *англ.* biotesting of water) встановлення характеристик токсичності для гідробіонтів поверхневих прісних, морських і солонуватих, підземних і зворотних вод, водних розчинів окремих речовин та їхніх сумішей, водних витяжок ґрунтів, відходів та донних відкладень, що ґрунтується на кількісних оцінках зміни життєво важливих функцій або виявленні летальної дії на тест-об'єкти; **б. ґрунту** (*рос.* биотестирование почвы, *англ.* biotesting of soil) ...

деградація (*рос.* деградация, *англ.* degradation) 1. Спрощення будови та функцій організмів унаслідок зміни умов існування (перехід від рухомого способу життя до нерухомого або від вільного до паразитного); д. **онтогенетична** (*рос.* деградация онтогенетическая, *англ.* ontogenetic degradation) спрощення організму на кінцевих стадіях розвитку; 2. Поступове збіднення, виродження, погіршення, втрата якості тощо; д. **екосистем** (*рос.* деградация экосистем, *англ.* ecosystems degradation) зміни в складі та функціонуванні екосистем, що виявляються в їхньому спрощенні аж до повного завмирання біологічного життя або до заміни первісної фауни й флори новими комплексами.

Прилагательные, имеющие самостоятельное значение, выделены в отдельную словарную статью, в которой представлены также включающие это прилагательное термины-слово-

сочетания. Как таковые они не разрабатываются, а отсылаются к опорному существительному; такие термины-словосочетания размещаются в словарной статье по алфавиту, учитывая первый, а в случае необходимости – второй, третий и т. д. компоненты, и отделяются друг от друга точкой с запятой, напр.: **генеративний** (рос. генеративный, *англ.* generative, genesic) який породжує, служить для розмноження; **г-на клітина** *див.* **клітина**; **к. генеративна**; **г-не ядро** *див.* **ядро**; **я. генеративне**; **г. пагін** *див.* **пагін**; **п. генеративний**; **г. партеногенезис** *див.* **партеногенезис**; **п. генеративний**; **г-ні органи** *див.* **органи**; **б-ни генеративні**.

Если заглавное слово имеет несколько значений, термины-словосочетания размещаются также в алфавитном порядке после того значения, к которому относятся, напр.:

сайт, -а (рос. сайт, *англ.* site) 1. Найменша ділянка гена, яка незалежно від інших ділянок здатна мутувати і рекомбінуватися; 2. Ділянка амінокислотної послідовності молекули білка, яка забезпечує функцію молекулярного впізнання; **с. заміщення** (рос. сайт заміщення, *англ.* replacement site) сайт у нуклеотидній послідовності гена, мутація в якому призводить до зміни послідовності амінокислот кодованого ним білка; **с. рестрикції** (рос. сайт рестрикции, *англ.* restriction site) послідовність нуклеотидів у молекулі ДНК, впізнана рестриктазою, яка визначає точку розщеплення цієї молекули даним ферментом; **с-ти генетичні** (рос. сайты генетические, *англ.* genetic sites) ...

В состав терминов-словосочетаний нередко входят синонимические компоненты, фиксируемые в словарной статье в квадратных скобках или в конце статьи и на своём месте не повторяются, напр.:

молочко (рос. молочко, *англ.* larval food, brood food) 1. Особливий вид корму личинок бджіл, який є продуктом виділення залоз робочих бджіл; **м. маточне [бджоліне]** (рос. молочко маточное [пчелиное], *англ.* larval food) секрет слинних залоз робочих бджіл-годувальниць...

квітка (рос. цветок, *англ.* flower) ...; **к. маточкова** (рос. цветок пестичный, *англ.* pistillate flower) одностатева квітка, в якій є лише маточка і немає тичинок. Син. **квітка жіноча**.

Русские и английские соответствия

Каждый однозначный термин либо терминологическое словосочетание имеет в большинстве случаев один русский и английский эквивалент, напр.:

гібридизація (рос. гибридизация, *англ.* hybridization) природне чи штучне схрещування особин різних ліній, сортів, порід, видів рослин чи тварин; використовують як метод селекції для виведення нових сортів рослин і порід тварин; **г. алопатрічна** (рос. гибридизация аллопатрическая, *англ.* allopatric hybridization) гібридизація диференційованих видів у зоні між двома географічними областями внаслідок порушення географічної ізоляції; **г. вегетативна** (рос. гибридизация вегетативная, *англ.* vegetative hybridization) зміна спадкової природи та отримання нових форм різних сортів і видів.

При наличии нескольких русских или английских соответствий к украинскому заглавному слову, они подаются через запятую, напр.:

живець¹, -вця (рос. черенок, росток, *англ.* sprig, propagule) 1. Відрізана частина пагона, стебла, кореня чи листка рослини, які використовують для вегетативного розмноження рослин; 2. Корінь буряка, моркви, цибулі та ін. для отримання насінників.

Пометы

В Словаре использованы грамматические и семантические пометы. Грамматические пометы показывают принадлежность заглавного слова к той или иной грамматической категории, его число, неизменяемость, напр.:

гідробіонти, -ів, *мн., одн.* **гідробіонт**, -а (рос. гидробионты, *ед.* гидробионт, *англ.* pl hydrobionts, aquatic organisms *sing* hydrobiont, aquatic organism)...; **імаго**, *невідм.* (рос. имаго, *англ.* imago) ...; **авокадо**, *невідм.* (рос. авокадо, *англ.* avocado)...; **ало́е**, *невідм.* (рос. алоэ, *англ.* aloe).

Семантические пометы в виде коротких пояснений используются в случае крайней необходимости – для уточнения понятий или разграничения значений заглавного слова, термин-словосочетания:

вуса, -ів, *мн., одн.* **вус**, -а (рос. усы, *ед.* ус, *англ.* (у тварин) whisker, (у рослин) tendril, (у людини) moustache, (у комах) antenwa) ...

інертність, -ості (рос. инертность, *англ.* inactivity, inaction, inanimation, torpidity, inertia) 1. (у фізіології) в'язість, відсутність активності гладеньких м'язів; 2. (у психофізіології) низька

рухливість нервової системи, що проявляється у важкості переключення умовних подразників з позитивного модусу на гальмівний і навпаки.

К заглавным словам подается также дополнительная информация:

1) окончания родительного падежа единственного числа существительных мужского рода, напр.: **гемоліз**, -у (*рос.* гемоліз, *англ.* hemolysis, erythrocyte lysis, hematocytolysis)...; **лактоглобулін**, -у (*рос.* лактоглобулін, *англ.* lactoglobulin)...;

2) окончания родительного падежа единственного числа существительных женского рода на -ість: **гомогаметність**, -ості...; **жаровитривалість**, -ості...; **лабільність**, -ості...;

3) окончания родительного падежа множественного числа всех существительных и субстантивированных прилагательных: **галактани**, -ів, *мн.* ...; **гемолізینی**, -ів, *мн.* ...; **жирі**, -ів, *мн.* ...

Ударение в Словаре ставится на всех словах, имеющих два и более слогов, а также на компонентах словосочетаний украинского и русского языков, напр.:

авітаміні́з, -у (*рос.* авитамино́з, *англ.* hypovitaminosis)...; **гетероантаго́нізм**, -у (*рос.* гетероантаго́низм, *англ.* heteroantagonism)...; **па́гін**, -она (*рос.* побег, *англ.* shoot, sprout)..., каждый из компонентов терминов-словосочетаний также имеет ударение: **п. вегетати́вний** (*рос.* побег вегетати́вный, *англ.* innovation shoot, vegetative shoot).

В словах, которые пишутся через дефис, ударение ставится над каждой составной частью:

рослі́на (*рос.* расте́ние, *англ.* plant) представник царства організмів, яке включає водорості, мохи, папороті, хвощі, плауни, голонасінні та квіткові рослини; **р-ни-юве́нїли** (*рос.* расте́ния-юве́нїлы, *англ.* brepthic plants) рослини на ранніх стадіях свого розвитку (до формування органів розмноження), за якого вони ще мають сім'ядолі й листя, відмінне від листя у дорослих особин.

Составители Словаря: Л. Н. Василькова (словарные материалы на буквы В, Г, Х, Ч); М. Ф. Годованая (Д, Е, Є, Ж, З, І, Й, К, Т, У, Ш, Щ, Ю); Д. М. Гродзинский, С. В. Овсейчик (Р, С); Л. А. Симоненко (Ц); Л. В. Туровская (Н, О, П); Н. А. Яценко (А, Б, Л, М, Я). Существенно дополнили материалы Л. А. Симоненко, Д. М. Гродзинский, А. Г. Задорожный (А–М).

Над английскими эквивалентами работали Д. М. Гродзинский, О. А. Иванова, Л. В. Туровская.

Автор концепции и инструкции для составления Словаря – кандидат филологических наук, профессор Л. А. Симоненко.

Ответственный секретарь Словаря – кандидат филологических наук Л. В. Туровская.

Перевод предисловия на английский язык – О. А. Ивановой.

Указатели английских и русских терминов составил И. П. Тарасов.

Над техническим оформлением работали: А. А. Томилина, И. В. Шматко, Л. А. Халиновская.

Список лексикографических источников составили Л. А. Халиновская, И. В. Шматко.

Выражаем искреннюю благодарность рецензентам: доктору филологических наук, профессору В. В. Жайворонку; доктору биологических наук, старшему научному сотруднику А. П. Кравец; кандидату филологических наук, старшему научному сотруднику Т. В. Цимбалюк-Скопненко за конструктивные замечания, касающиеся упорядочения рукописи Словаря.

Искренне благодарим академика В. И. Монченко, члена-корреспондента НАН Украины С. Я. Ермоленко; доктора филологических наук, профессора Е. Г. Городенскую; кандидата филологических наук, старшего научного сотрудника И. С. Гнатюк за полезные советы по правописанию и лексическому нормированию терминов.

PREFACE

CHARACTER, TASKS AND COVERAGE OF THE DICTIONARY

The "Dictionary of the Ukrainian Biological Terminology" is the first Ukrainian lexicographic treatise of new generation that comprises the mostly used biological terminology in the Ukrainian, Russian and English languages.

Creation of the dictionary is predefined first of all by the necessity to collect and systematize modern Ukrainian scientific biological terminology.

The necessity of such a treatise came to a head a long ago, but especially urgent it appears now in a period of standardization and codification of scientific terminology, its enrichment with the terms that denote new realities of multidimensional biological science.

Penetration of ideas of cybernetics, physics, chemistry and mathematics has enriched its methodological arsenal that assisted the rates of development of classic traditional biological disciplines and had led to formation of new sciences of complex character - molecular and system biology, bioinformatics, epigenomics, bionics, space biology, genetic engineering, cell biology, cytogenetics, biogeocoacoustics, radiation biology, photobiology, bioengineering, biotelemetry, quantum biology, biospeleology and others. The classic branches of biology are filled with fundamentally new methodology of researches and new paradigms. A cycle of ecological sciences acquires rapid development of biology. Biological sciences provided the basis for many branches of human activities, especially considerable influence they have in medicine, agriculture, environment protection. All these changes in modern biology assist the increase of interest in new discoveries in the area biological researches, as well as eagerness to study of biological problems by the widest circle of specialists in different areas of activity. Mathematicians and physicists as well as scholars, representatives of various professions should participate in the progress of the present time biology, because biology at this stage of its development is an extremely multi-field branch of science, which further progress enriches humanity with new mighty facilities of medicine, reliability of foodstuffs production, maintenance of the planet biodiversity, overcoming of ecological crises and harmonization of peoples' prosperity in the world. Therefore it is so important to put in order a system of biological terminology which is enriching very rapidly and presently comprises hundreds thousands lexical units.

Despite the rapid development of biology and its incessant growing, the terminological system of the branch has not found sufficient representation in Ukrainian lexicography. Available dictionaries and encyclopedias of biological sciences (over 70 of them) do not reflect the modern state of national terminology to the full extent, as they comprise mostly classic biological sciences: anatomy, botany, zoology, genetics and others, and their register is limited by different chronologic periods. The latest modern biological terminology is insufficiently represented in dictionaries.

The dictionary is aimed to give to the reader maximum information about the modern state of national biological terminosystem as well as equivalent forms of expression of the same concept in the Russian and English languages.

The offered terminographic treatise comprises normative scientific and common terminology of biological sciences fixed in scientific, scientific popular, educational and informative abstract literature, encyclopedic, common language and special dictionaries. The out-of-date terms and new formations, which are not approved in the language of specialists, strictly specialized terms are absent in the dictionary, as well as the number of phonetic and morphological variants are limited.

Owing to the chosen type of the dictionary the specific names of animals and plants are not represented in it eigher, with the exception of those that denote:

a) separate representatives of flora and fauna that are cultivated in agriculture and became the basis of the names of corresponding industries of national economics:

бджільництво (*рос.* пчеловодство, *англ.* bee-farming, apiculture) галузь сільського господарства, яка займається розведенням медоносних бджіл, отриманням меду, воску, пилку, прополісу, бджолоїної отрути та молочка, а також запиленням сільськогосподарських рослин для підвищення врожайності.

бджола́ (*рос.* пчела́, *англ.* bee) медоносна комаха, що збирає квітковий нектар і переробляє його на мед; живе сім'ями (роями), аналогічно: **буря́к**, **буряківництво...**, **кінь...**, **коня́рство...**, та ін.) та ін.;

b) the most widespread medical plants, which are in use in pharmacy:

майора́н, -у (*рос.* майора́н, *англ.* marjoram) багаторічна (в культурі – однорічна) рослина родини губоцвітих, трава якої містить ефірну олію, дубильні речовини, каротин, аскорбінову

кислоту. Використовують для лікування шлунка, а також як тонізувальний та заспокійливий засіб; аналогічно: **аїр**..., **женьшень**..., **каліна** та ін.

The “Dictionary of the Ukrainian Biological Terminology” comprises over 80 thousand terms and terms-word-combinations. It is a normative trilingual definitive-translation dictionary of modern scientific biological terminology which includes only established in the language lexical units, grammatical forms, stresses which meet requirements of modern spelling.

Structure of the dictionary and its entry

Register

The dictionary contains a register of the Ukrainian and also foreign (including international) terms given in alphabetical order with their Ukrainian definition, denotation of stress, Russian and English equivalents.

Headwords, Russian and English equivalents are given in the dictionary according to their initial form: nouns - in the nominative case singular: **палеофіт**, -у (*рос.* палеофіт, *англ.* paleophyt)...; **хазмогамія** (*рос.* хазмогамия, *англ.* chasmogamy)...; adjectives and participles - in the nominative case singular of masculine: **абдомінальний** (*рос.* абдоминальный, *англ.* abdominal)...; **паратонічний** (*рос.* паратонический, *англ.* paratonic)...; **ферментований** (*рос.* ферментированный, *англ.* azy-mated, fermented)...; except for nouns, that denote the higher taxonomical categories of the vegetable and animal world, that are given in the nominative case plural, e.g.:

виноградів, -их, *ім., мн.* (*рос.* виноградные, *англ.* grape, vitis) родина дводольних плодово-вих рослин (багаторічні дерев'янисті ліани, кущі або невисокі дерева), поширених у помірних, субтропічних і тропічних поясах, із соковитими м'ясистими ягодами.

лососєві, -их, *ім., мн.* (*рос.* лососевые, *англ.* salmonidae, salmon) родина прісноводних риб ряду лососєподібних, об'єднує 6 родів, цінні промислові риби (кета, горбуша, нерка, чавича та ін.). Розмножуються тільки у прісній воді.

In the nominative case plural are given the nouns that denote the groups of organisms, which in scientific literature are used mainly in plural, with their forms in the nominative case singular, e.g.:

галофіти, -ів, *мн., одн.* **галофіт**, -а (*рос.* галофиты, *од.* галофит, *англ. pl* halophytes, *sing* halo-phyte) солевитривалі рослини (солонець трав'янистий, курай, солончакова айстра, тризубець морський та ін.), які ростуть на засоленних ґрунтах, поширені на морських узбережжях, солончаках, у засоленних водоймах тощо.

Each entry in the dictionary contains as a rule one headword. However, the verbs of perfect and imperfect aspect, which do not differ in prefixes, are given in pairs in one entry, e.g.: **всмо́ктувати**, **всмокта́ти** (*рос.* всасывать, всосать, *англ.* absorb, imbibe, inhate) вбирати в себе, поглинати.

In order to place economy, the verbs in Active and Passive voice are given in one entry, if they don't form separate nests: **репродукува́ти**, *недок. і док.* (*рос.* репродуцировать, *англ.* reproduce) відтворювати, розмножувати рослини і тварин; **-тися** (*рос.* репродуцироваться, *англ.* reproduce) відтворюватися у процесі розмноження.

Next to the headword in entry are given normative phonetic and morphological variants on condition of their common usage, e.g.:

желатін, -у і **желати́на** (*рос.* желатин и желати́на, *англ.* gelatin) білковий прозорий або жовтуватий білок, отриманий із колагену виваруванням у воді кісток, хрящів, сухожилля тварин. Використовують у мікробіології (як живильне середовище), у медицині – для приготування гліцерин-желатину, а також у кулінарії, хімічному виробництві.

The terms which denote the same concept but appeared in the language in different times as a result of searches of optimal terms and have already become the reality in the language, are also added to the dictionary. A more frequently used term is given as a headword, less frequently used one – at the end of entry, e.g.:

одомашнення, **одомашнювання** (*рос.* одомашнивание; *англ.* domestication) приручення диких тварин та їхнє розведення за вирішального впливу штучного добору для отримання корисної для людини продукції або естетичного задоволення. Син. **доместика́ція**.

хі́на (*рос.* хина, *англ.* cinchona officinalis) алкалоїд з кори хінного дерева або його штучний замінник, який застосовують при лікуванні малярії. Син. **хіні́н**.

Terms-homonyms, i.e. the words with identical sound and graphic form, but with different meaning, are given in separate entries with digital indexes above them, e.g.:

чуб', -а (*рос.* хохол, *англ.* forelock, торкнот) жмут шерсті або пір'я на голові деяких тварин.

чуб', -а (*рос.* кисть, *англ.* coma) суцвіття трав'янистих рослин; волоть, китиця.

If the Ukrainian polysemic term has several meanings, they are given after sequence of numbers with a semicolon (;) with accompanying short remarks if necessary e.g.:

цáрство (*рос.* царство, *англ.* world, kingdom) 1. Таксономічна категорія в системі організмів, визнана офіційно Міжнародними кодексами ботанічної і зоологічної номенклатури, а також Міжнародним кодексом номенклатури бактерій; 2. (у *біогеографії*) вищий ранг флористичного і фауністичного районування суші і Світового океану.

After a headword, its Russian and English equivalents, and definition the most widespread terms-word-combinations in which the headword is used are given with their definitions. Terms-word-combinations are given at a grammatically organizing word - mostly a noun in the nominative case singular (sometimes plural). Headwords (nouns of all genders, adjectives, participles of masculine, subjunctive adjectives and participles of feminine and neutral genders in the nominative case singular) are given shortly in terms-word-combinations according to the first letter:

гінеце́й, -ю (*рос.* гинейей, *англ.* гунаецеум, гунаециум) сукупність плодолистків у квітці, які утворюють одну або кілька маточок – жіночих органів квітки; **г. апока́рпний** (*рос.* гинейей апокарпный, *англ.* аросарпус гунаецеум) гінецей, який складається з вільних, не зрослих між собою плодолистків; **г. паракáрпний** (*рос.* гинейей паракарпный, *англ.* парасарпус гунаецеум) гінецей, утворений кількома плодолистками зі зрослими краями та одногніздною зав'яззю; **г. ценока́рпний** (*рос.* гинейей ценокарпный, *англ.* соепосарпус гунаецеум) гінецей, який складається зі зрослих плодолистків.

In terms-word combinations, which consist of two nouns, a key word is determined by the meaning, e.g.:

біотестува́ння (*рос.* биотестирование, *англ.* biotesting, toxicologic testing) метод визначення в експериментальних умовах токсичності будь-якого середовища або його здатності забезпечувати нормальне функціонування організмів за встановленими критеріями – показниками життєдіяльності (біологічними, морфологічними, фізіологічними, біохімічними та ін. характеристиками) тест-організмів; **б. біосфе́ри** (*рос.* биотестирование биосферы, *англ.* biotesting of biosphere) встановлення здатності біосфери ослаблювати збурювальну дію зовнішніх абіотичних чинників; **б. вод** (*рос.* биотестирование вод, *англ.* biotesting of water) встановлення характеристик токсичності для гідробіонтів поверхневих прісних, морських і солонуватих, підземних і зворотних вод, водних розчинів окремих речовин та їхніх сумішей, водних витяжок ґрунтів, відходів та донних відкладень, що ґрунтується на кількісних оцінках зміни життєво важливих функцій або виявленні летальної дії на тест-об'єкти; **б. ґру́нту** (*рос.* биотестирование почвы, *англ.* biotesting of soil) здатність ґрунту чинити опір зовнішнім впливам, спрямованим на зміну реакції нейтралізації, хімічного складу ґрунтового розчину і повітря та продуктивних запасів вологи.

деграда́ція (*рос.* деградация, *англ.* degradation) 1. Спрощення будови та функцій організмів унаслідок зміни умов існування (перехід від рухомого способу життя до нерухомого або від вільного до паразитичного); **д. онтогенети́чна** (*рос.* деградация онтогенетическая, *англ.* ontogenetic degradation) спрощення організму на кінцевих стадіях розвитку; 2. Поступове збіднення, виродження, погіршення, втрата якості тощо; **д. ґру́нту** (*рос.* деградация почвы, *англ.* soil degradation, soil degeneration) поступове погіршення властивостей ґрунту, що супроводжується зниженням умісту гумусу, порушенням ґрунтової структури та зниженням родючості; **д. екосисте́м** (*рос.* деградация экосистемы, *англ.* ecosystem degradation) зміни в складі та функціонуванні екосистем, що виявляються в їхньому спрощенні аж до повного завмирання біологічного життя або до заміни первісної фауни й флори новими комплексами; **д. приро́ди** (*рос.* деградация природы, *англ.* environmental degradation) порушення екологічної рівноваги, спричинюване природними чинниками (землетруси, урагани, тайфуни, повені, виверження вулканів тощо).

Adjectives which have an independent meaning are distinguished in a separate entry. The word-combinations given at them are not worked out but sent to a key noun, such word-combinations are given in entries alphabetically according to the first or, if needed, second, third etc. component, which are separated by semicolon, e.g.: **генерати́вний** (*рос.* генеративный, *англ.* generative, genesic) який породжує, служить для розмноження; **г-на клі́тина див. клі́тина: к. генерати́вна; г-не ядро́ див. ядро́: я. генерати́вне; г. па́гін див. па́гін: п. генерати́вний; г. партеногенéзис див. партеногенéзис: п. генерати́вний; г-ні орга́ни див. орга́ни: б-ни генерати́вні.**

If the entry has several meanings the word-combinations are given alphabetically after the meaning they belonging to, e.g.:

сайт, -а (рос. сайт, англ. site) 1. Найменша ділянка гена, яка незалежно від інших ділянок здатна мутувати і рекомбінуватися; 2. Ділянка амінокислотної послідовності молекули білка, яка забезпечує функцію молекулярного впізнавання; **с. заміщення** (рос. сайт замещения, англ. replacement site) сайт у нуклеотидній послідовності гена, мутація в якому призводить до зміни послідовності амінокислот кодованого ним білка; **с. рестрикції** (рос. сайт рестрикции, англ. restriction site) послідовність нуклеотидів у молекулі ДНК, впізнана рестриктазою, яка визначає точку розщеплення цієї молекули даним ферментом; **с-ти генетичні** (рос. сайты генетические, англ. genetic sites)...

Terms-word-combinations which frequently comprise synonymous components are given in square brackets or at the end of the entry and they are not repeated in their place, e.g.: **молочко** (рос. молочко, англ. larval food, brood food) 1. Особливий вид корму личинок бджіл, який є продуктом видлення залоз робочих бджіл; **м. маточне [бджоліне]** (рос. молочко маточное [пчелиное], англ. larval food) секрет слинних залоз робочих бджіл-годувальниць...

квітка (рос. цветок, англ. flower) ...; **к. маточкова** (рос. цветок пестичный, англ. pistillate flower) одностатева квітка, в якій є лише маточка і немає тичинок. Син. **квітка жіноча**.

If the Ukrainian term has several meanings it is marked with ordinal numbers and is separated with a semicolon; word-combinations are given to each meaning where available, e.g.:

ніжка (рос. ножка, англ. (рослини) pedicel, (гриба) vellus) 1. Стебло рослини, нижня частина плодового тіла макроміцетів; **н. несправжня** (рос. ножка ложная, англ. proleg) звужена стерильна нижня частина плодового тіла у деяких базидійних грибів; **н. суцвіття** (рос. цветоножка, англ. stalk, flower-bearing stem) ділянка стебла безпосередньо під квіткою над накривним листком; 2. Опора, основа чого-небудь; **н. мозку** (рос. ножка мозга, англ. cerebral peduncle) парне утворення на вентральній поверхні середнього мозку, яке містить кіркові проекційні шляхи.

Russian and English equivalents

Every monosemantic Ukrainian term or term-word-combination has mostly one foreign equivalent: **гібридизація** (рос. гибридизация, англ. hybridization) природне чи штучне схрещування особин різних ліній, сортів, порід, видів рослин чи тварин; використовують як метод селекції для виведення нових сортів рослин і порід тварин; **г. алопатрічна** (рос. гибридизация аллопатрическая, англ. allopatric hybridization) гібридизація диференційованих видів у зоні між двома географічними областями внаслідок порушення географічної ізоляції; **г. вегетативна** (рос. гибридизация вегетативная, англ. vegetative hybridization) зміна спадкової природи та отримання нових форм різних сортів і видів.

If there are several Russian and English equivalents to the Ukrainian headword they are separated with a comma, e.g.:

живець¹, -вця (рос. черенок, росток, англ. sprig, propagule) 1. Відрізана частина пагона, стебла, кореня чи листка рослини, які використовують для вегетативного розмноження рослин; 2. Корінь буряка, моркви, цибулі та ін. для отримання насінників.

Remarks

In the dictionary semantic and grammatical remarks as a rule are kept to the minimum. Grammatical remarks are used to indicate categories of noun, number, invariability: **гідробіонти**, -ів, *мн.*, *одн.* **гідробіонт**, -а (рос. гидробионты, *ед.* гидробионт, англ. *pl* hydrobionts, aquatic organisms *sing* hydrobiont, aquatic organism)...; unconjugation of nouns: **імáго**, *невідм.* (рос. имаго, англ. imago) доросла стадія розвитку комах та деяких видів членистоногих; аналогічно: **авока́до**, *невідм.* (рос. авокадо, англ. avocado)...; **ало́е** (рос. алоэ, англ. aloe) та ін.

Semantic remarks in short explanatory forms are used in the case of necessity to clarify the concepts or differentiation of senses of headword or term-word-combination:

вўса, -ів, *мн.*, *одн.* **вус**, -а (рос. усы, *ед.* ус, англ. whisker (*у тварин*), tendril (*у рослин*), moustache (*у людини*), antenna (*у комах*)...

інертність, -ості (рос. инертность, англ. inactivity, inaction, inanimation, torpidity, inertia) 1. (*у фізіології*) в'язість, відсутність активності гладеньких м'язів; 2. (*у психофізіології*) низька рухливість нервової системи, що проявляється у важкості переключення умовних подразників з позитивного модусу на гальмівний і навпаки.

Additional information is supplied to the headwords:

1. Inflection of genitive case in singular of nouns of masculine gender, e.g.: **гемóліз**, -у (рос. гемóлиз, англ. hemolysis, erythrocyte lysis, hematocytolysis)...; **жайворонкові**, -их, *ім.*, *мн.* ...; **лактоглобулін**, -у (рос. лактоглобулин, англ. lactoglobulin)...

2. Inflection of genitive case singular of nouns of feminine gender on -ість: **гомогаметність**, -ості...; **жаровитривалість**, -ості...; **лабільність**, -ості...;

3. Inflection of genitive case of all nouns, given in plural. E.g.: **галактани**, -ів, *мн.* ...; **гемолізینی**, -ів, *мн.* ...; **жири**, -ів, *мн.* ...

The Ukrainian and Russian terms which consist of two and more base morphemes and components of word-combinations have mainly one stress, e.g.: **авітаміні́з**, -у (*рос.* авитами́но́з)...; **гете́роантаго́нізм**, -у (*рос.* гете́роантаго́нізм, *англ.* heteroantagonism)...; **па́гін**, -она (*рос.* побег, *англ.* shoot, sprout)..., **п. вегета́тйвний** (*рос.* побег вегета́тйвный, *англ.* innovation shoot, vegetative shoot). In words which are hyphenated each part is stressed, e.g.:

рослі́на (*рос.* расте́ние, *англ.* plant) представник царства організмів, яке включає водорості, мохи, папороті, хвощі, плауни, голонасінні та квіткові рослини; **р-ни-юве́ніли** (*рос.* расте́ния-юве́нілы, *англ.* brep hic plants) рослини на ранніх стадіях свого розвитку (до формування органів розмноження), за якого вони ще мають сім'ядолі й листя, відмінне від листя у дорослих особин.

Lexicographers: L. M. Vasytkova - entries В, Г, Х, Ч, М. P. Hodovana - Д, Е, С, Ж, З, І, Ї, Й, К, Т, У, Ш, Щ, Ю, D. M. Grodzynskyi, S. V. Ovsejchuk - Р, С, L. O. Symonenko - Ц, L. V. Turovska - Н, О, П, N. O. Yatcenko - А, Б, Л, М, Я.

English equivalents are gathered by: D. M. Grodzynskyi, O. A. Ivanova, L. V. Turovska, letters A-M were reviewed and amplified by O. G. Zadorozhnyj PhD.

The compiled materials were refined and amplified by L. O. Symonenko and D. M. Grodzynskyi. I. P. Tarasov compiled the register of English and Russian terms.

The duties of responsible secretary were carried out by Candidate of Philology L. V. Turovska.

Candidate of Philology, Professor L. O. Symonenko is the author of scientific conception and working instruction to the dictionary. The translation of preface in English was performed by O. A. Ivanova.

Computer typesetting was carried out by: A. O. Tomilina, I. V. Shmatko, L. A. Khalinovska. L. A. Khalinovs'ka and I. V. Shmatko compiled a list of reference.

L. A. Khalinovs'ka and I. V. Shmatko compiled a list of reference books.

We express our sincere gratitude to the reviewers: Doctor of Philology, Professor V. V. Zhaivonok; Doctor of Biology, senior researcher O. P. Kravets'; PhD, senior researcher T. V. Tsybaliuk-Skopnenko for constructive proposals as to arrangement of the manuscript.

Particular thanks are due to the Academician of the NAS of Ukraine V. I. Monchenko, Corresponding Member of NAS of Ukraine S. Y. Yermolenko; Doctor of Philology, Professor K. G. Horodens'ka; PhD, senior staff researcher I. S. Gnatiuk for useful advice concerning the spelling and lexical norms of headwords.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ

1. Англо-русский биологический словарь / Под ред. проф. П. Ф. Рокицкого. – М.: Главная редакция иностранных научно-технических словарей физматгиза. – 680 с.
2. Англо-русский биологический словарь / Ред. О. И. Чибисова, Л. А. Козяр. – Изд. 4-е. – М.: “Русский язык”, 1979. – 732 с.
3. Барна М. М. Ботаніка: Терміни. Поняття. Персоналії: Словник. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 272 с.
4. Биологический контроль окружающей среды. Биоиндикация и биотестирование / Под ред. О. О. Мелеховой и Е. И. Сарапульцевой. – М.: Издательский центр “Академия”, 2010. – 287 с.
5. Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. С. Гиляров; Ред. кол.: А. А. Баев, Г. Г. Винберг, Г. А. Заварзин и др. – М.: Советская энциклопедия, 1986. – 831 с.
6. Биология. Толковый словарь с английскими эквивалентами / В. П. Андреев, А. Г. Марков и др. – СПб: Лань, 1999. – 448 с.
7. Біда О. А. Природничо-екологічний тлумачний словник. – Умань: ТОВ “Міжнародна фінансова агенція”, 1998. – 102 с.
8. Біологічний словник / За ред. акад. І. Г. Підоплічка та ін. – К.: Головна редакція УРЕ, 1974. – 552 с.
9. Біологічний словник: 2-е вид., перероб. і доп. / За ред. К. М. Ситника, В. О. Топачевського. – К.: Головна редакція УРЕ, 1986. – 679 с.
10. Богорад В. Б., Нехлюдова А. С. Краткий словарь биологических терминов. – М.: Учпедгиз, 1963. – 236 с.
11. Гаєвська А. В. Паразитологія та патологія риб. Енциклопедичний словник. – К.: Наукова думка, 2004. – 367 с.
12. Герасименко В. Г. Біотехнологічний словник. Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1991. – 167 с.
13. Гідролого-екологічний тлумачний словник / Укл. А. В. Яцика. – К.: Урожай, 1995. – 157 с.
14. Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-український тлумачний словник з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. – К.: КВІЦ, 2001. – 580 с.
15. Гомон Н. М. Від біології і біотехнології до генної інженерії. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2010. – 207 с.
16. Горбатенко І. Ю., Лавриненко Ю. О. Англо-російсько-український біологічний словник (генетика, молекулярна біологія, біотехнологія, медицина) / Ред. В. А. Труханов. – Херсон: Айлант, 1998. – Т.1: – 174 с.
17. Гродзинський Д. М. Чотиристовний словник назв рослин. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 312 с.
18. Гулько Р. М. Словник назв лікарських рослин світової медицини: латинсько-українсько-російсько-англійський. – Львів: Ліга-Прес, 2005. – 506 с.
19. Екологічна енциклопедія: У 3-х т. / Редкол.: А. В. Толстоухов (голов. ред.) та ін. – К.: ТОВ “Центр екологічної освіти та інформації”, 2007. – Т. I: А–Е. – 432 с. – Т. II: Є–Н. – 416 с. – Т. III: О–Я. – 472 с.
20. Свтушенко М. Д., Марютін Ф. М. Термінологічний словник-довідник з ентомології, фітопатології, фітофармакології: Навч. посіб. для студ. агроном. спец. вищих навч. закл. III–IV рівнів акредитації. – Х.: Харківський держ. аграрний ун-т ім. В. В. Докучаєва, 1998. – 201 с.
21. Єсипенко Б. Є. Російсько-українсько-англійський словник фізіологічних термінів / Б. Є. Єсипенко, В. О. Цибенко, В. Б. Єсипенко. – К.: Фітосоціоцентр, 2009. – 195 с.
22. Зиман С. М., Гродзинський Д. М., Булах О. В. Латинсько-англо-російсько-український словник термінів з морфології та систематики судинних рослин. – К.: Фітосоціоцентр, 2011. – 282 с.
23. Зиман С. М., Дідух Я. П., Гродзинський Д. М., Федорчук М. М., Булах О. В. Тримовний словник назв судинних рослин флори України. – К.: Наукова думка, 2008. – 319 с.
24. Зиман С. М., Мосякін С. Л., Булах О. В., Царенко О. М. Ілюстрований довідник з морфології квіткових рослин. – Ужгород: Медіум, 2004. – 155 с.

25. Зиман С. М., Гродзинський Д. М., Булах О. В. Латинсько-англійсько-російсько-український словник термінів з морфології та систематики судинних рослин. – Київ: Наукова думка, 2011. – 285 с.
26. Злотин А. З., Головка В. А. Техническая энтомология – технічна ентомологія: Русско-украинский толковый словарь. – Х.: РИП “Оригинал”, 1995. – 179 с.
27. Иванов Ю. Д., Головяк С. П., Кряквина С. П. Украинско-русский словарь по сахарной промышленности. – К.: – Наукова думка, 1976. – 163 с.
28. Кобів Ю. С. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин. – К.: Наукова думка, 2004. – 800 с.
29. Кондратюк Є. М., Хархота Г. І. Словник-довідник з екології. – К.: Урожай, 1987. – 158 с.
30. Короткий українсько-російський словник фізіологічних термінів / Укл. О. А. Шандра та ін. – К.: Вища школа, 1994. – 199 с.
31. Крапивный А. П., Рудкевич В. А., Тихонова Н. И. Краткий зоологический словарь. – Минск: “Вышейшая школа”, 1990. – 238 с.
32. Словник еколого-біологічних термінів / П. В. Литвак, І. П. Литвак; П. В. Литвак (ред.). – Житомир: Полісся, 2006. – 204 с.
33. Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник / За ред. акад. АН УРСР А. М. Гродзинського. – К.: Головна редакція УРЕ, 1989. – 543 с.
34. Лотова Л. И., Нилова М. В., Рудько А. И. Словарь фитонимических терминов. – М.: Наука, 2007. – 109 с.
35. Маненко А., Балабан Т., Хоп’як Н. Англійсько-український словник-довідник з профілактичної та екологічної токсикології. – Львів: Ліга-Прес, 2002. – 110 с.
36. Манець І. Г. та ін. Російсько-український словник із техногенної безпеки та екології. – Донецьк: Донбас, 2004. – 576 с.
37. Маркевич О. П., Татарко К. І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник. Термінологія і номенклатура. – К.: Наукова думка, 1983. – 410 с.
38. Марчишин С. М. Екологічний словник-довідник: Основні терміни і поняття. – К.: Рідна мова, 1998. – 221 с.
39. Матеріали до ембріологічної термінології / Укл. О. Черняхівський // Українські медичні вісті. – К., 1925. – № 2. – с. 1–16; 1926. – № 1. – с. 17–22.
40. Микитюк О. М. та ін. Екологія людини: Українсько-російський тлумачний словник. – Х.: ВД “Альтернативи”, 2000. – 163 с.
41. Мороз І. В., Мороз Л. І. Словник-довідник з біології. – К.: Генеза, 2001. – 414 с.
42. Мусієнко М. М. та ін. Екологія. Тлумачний словник. – К.: Либідь, 2004. – 376 с.
43. Мусій О. Медичний словник лікарських рослин (російсько-латинсько-український). – К.: КЛТ, Фонд ТТ, 2002. – 208 с.
44. Назви звірів, птахів, комах та інших животин / Укл. В. Ф. Ніколаєв // Матеріали до української наукової термінології. Матеріали до термінології по природознавству. – Ч. 1. – Полтава, 1918. – 60 с.
45. Некос А. Н. Екологія та неоекологія: Українсько-російський словник-довідник – Х.: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2001. – 236 с.
46. Новак Т. В. та ін. Українсько-російсько-англійський словник термінів з генетики та селекції / Укл. Т. В. Новак, В. В. Редько, А. А. Корчинський; Під ред. О. О. Созінова. – К.: Укр ІНТЕ, 1993. – 75 с.
47. Окомітенко Н. І., Гродзинський Д. М. Основи системної біології // Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – 360 с.
48. Пабат В. В. и др. Словарь по общей биологии / В. В. Пабат, Д. Т. Винничук. – К.: Нора-Принт, 1999. – 259 с.
49. Палеонтологія. Палеоекологія. Еволюційна теорія. Стратиграфія: Словник-довідник / Укл. В. Г. Очев та ін.; За ред. В. П. Макридіна, І. С. Барскова. – Х.: Вид-во “Око”, 1995. – 287 с.
50. Паночіні С. Словник біологічної термінології. – Х.: Радянська школа, 1931. – 90 с.
51. Полонський Х. Словник природничої термінології (проект). – Х.: ДВУ, 1928. – 262 с.
52. Російсько-український біохімічний словник / Укл. Р. П. Виноградова та ін. – К.: ВПУ “Київський університет”, 1994. – 109 с.
53. Російсько-український ветеринарний словник / Відп. ред. Я. Я. Ярема. – К.: Наукова думка, 1964. – 380 с.
54. Російсько-український сільськогосподарський словник. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 438 с.

55. Російсько-український словник анатомічно-фізіологічної термінології для середньої школи. – Х.: Радянська школа, 1934. – 35 с.
56. Російсько-український словник ботанічної термінології для середньої школи. – Х.: Радянська школа, 1934. – 55 с.
57. Російсько-український словник ботанічної термінології і номенклатури (з українським і латинським покажчиками) / Укл. Д. Я. Афанасьєв, А. І. Барбарич та ін. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. – 340 с.
58. Російсько-український словник з екології та охорони навколишнього середовища / За ред. А. Л. Цикала і Г. Д. Зленка; Упор. О. Бодюл та ін. – Одеса, 1994. – 78 с.
59. Російсько-український словник зоологічної термінології для середньої школи. – Х.: Радянська школа, 1934. – 166 с.
60. Російсько-український словник наукової термінології. Біологія. Хімія. Медицина / Відп. ред. К. М. Ситник, ред.-лексикограф Л. О. Симоненко. – К.: Наукова думка, 1996. – 660 с.
61. Російсько-український словник природничої термінології для початкової школи. – Х.;К.: Радянська школа, 1934. – 63 с.
62. Російсько-український словник термінів з курсу “Фізіологія рослин з основами біохімії” / Укл. Г. Т. Криницький та ін. – Львів: Каменяр, 1991. – 63 с.
63. Російсько-український словник термінів лісівництва / Відп. ред. П. С. Погребняк, С. М. Стойко. – К.: Наукова думка, 1980. – 156 с.
64. Російсько-український словник фізіологічної термінології / Укл. Б. Є. Єсипенко, М. А. Кондратович. – К., 1963. – 201 с.
65. Російсько-український словничок термінів природознавства та географії / Зладив К. Дубняк, м. Кобеляк на Полтавщині, 1917. – 32 с.
66. Російсько-український тлумачний словник з молекулярної біології / Упор. М. Є. Кучеренко та ін. – К.: Либідь, 1995. – 440 с.
67. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: Термінологія і номенклатура / Укл. О. П. Маркевич, К. І. Татарко. – К.: Наукова думка, 1983. – 411 с.
68. Русско-украинский словарь-справочник биохимических терминов / Сост. Н. Г. Сергиенко и др. – Х., 1993. – 44 с.
69. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування. – Умань: РВЦ “Софія”, 2006. – 103 с.
70. Словник бджільництва: Англо-російсько-український: Понад 6500 термінів / М. Л. Алексєніцер, Л. І. Боднарчук, В. Г. Кубайчук та ін.; За ред. Л. І. Боднарчука, М. Л. Алексєніцер. – К.: ЗАТ “ТВМ”, 1997. – 344 с.
71. Словник бджільництва: Німецько-російсько-український / М. Л. Алексєніцер, Л. І. Боднарчук, К. В. Добровольська. – К.: Видавничий дім “KM Academia”, 1999. – 344 с.
72. Словарь ботанических терминов / Под общей ред. И. А. Дудки – К.: Наукова думка, 1984. – 308 с.
73. Словник ботанічної номенклатури (проект). – К.: ДВУ, 1928. – 313 с.
74. Словник ботанічної термінології: Проект / Укл. В. Вовчанецький, Я. Лепченко. – Х.;К.: УРЕ, 1932. – 328 с.
75. Словник (найголовніших) ботанічних термінів: російсько-український та українсько-російський // Додаток до книги О. Янати “Рослина та її життя”. – Х.: ДВУ, 1926. – с. 109–126.
76. Словник зоологічної номенклатури. – Ч. 1: Назви птахів: Проект / Укл. М. Шарлемань. Матеріали до української природничої термінології та номенклатури. – К.: ДВУ, 1927. – Т. 6. – Вип. 1. – 64 с.
77. Словник зоологічної номенклатури. – Ч. 2: Назви хребетних тварин: Проект / Укл. М. Шарлемань, К. Татарко. – К.: ДВУ, 1927. – 124 с.
78. Словник зоологічної номенклатури. – Ч. 3: Назви безхребетних тварин: Проект / Укл. І. Щоголів, с. Паночіні. – К.: ДВУ, 1928. – 186 с.
79. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 966 с.
80. Словник новітніх цитофізіологічних понять і термінів / В. Дудок, Ю. Чайковський та ін. – Луцьк, 2004. – 74 с.
81. Словник по мікробіології, вірусології, імунології та інфекційним захворюванням / За ред. Г. К. Палія та ін. – Вінниця: Нова Книга, 1998. – 109 с.
82. Словник природничої термінології. Проект / Укл. Хв. Полянський. – К.: ДВУ, 1928. – 262 с.

83. Словник термінів з мікробіології: українсько-російський, російсько-український / Укл. В. О. Іваниця, В. С. Підгорський та ін. – К.: Наукова думка, 2006. – 197 с.
84. Словник термінів з цитології, генетики, селекції та насінництва. – Біла Церква: Білоцерків. держ. аграр. ун-т, 1999. – 99 с.
85. Словник української мови: в 11-ти т. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
86. Словник-довідник з агроекології / В. І. Бондарь та ін. (уклад.); О. І. Фурдичко (ред.). – К.: Основа, 2007. – 272 с.
87. Словник-довідник з ботаніки / Укл. П. М. Береговий, І. К. Білокінь, З. Г. Лавітська та ін. – К.: Радянська школа, 1965. – 588 с.
88. Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів. / Укл.: Г. Є. Гончаренко, с. В. Совгіра. – К.: Науковий світ, 2010. – 106 с.
89. Смик Г. К. Корисні та рідкісні рослини України: Словник-довідник народних назв. – К.: УРЕ ім. М. П. Бажана, 1991. – 412 с.
90. Смирнов О. Ю. и др. Словарь русско-украинских терминов по медицинской биологии, паразитологии и генетике. – Лебедин: Білий лебідь, 1996. – 175 с.
91. Тлумачний російсько-українсько-англійський словник з екології. Основні терміни / Укл. Д. М. Гінзбург. – Х.: ВАТ “УЦЕБОПнафтогаз”, 2000. – 736 с.
92. Український словник-довідник з екології / Я. О. Мольчак та ін. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 420 с.
93. Український термінологічний словник з фармацевтичної ботаніки / Укл. Н. М. Ткаченко та ін. – Х., 1993. – 86 с.
94. Українсько-англійсько-російський тлумачний словник з радіоекології і радіобіології / В. І. Глазко, Ю. О. Іванов, Т. Т. Глазко, А. М. Архіпов. – К.: Чорнобильінтерінформ, 2001. – 396 с.
95. Українсько-російсько-англійський ентомологічний словник: Термінологія і номенклатура: У 2-х т. – Т. 1. Термінологія. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського державного ун-ту ім. Лесі України, 2002. – 226 с.
96. Українсько-російсько-англійський ентомологічний словник: Термінологія і номенклатура: У 2-х т. – Т. 2. Номенклатура. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського державного ун-ту ім. Лесі України, 2002. – 428 с.
97. Химический энциклопедический словарь / Гл. ред. И. Л. Кнунянц. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 792 с.
98. Чекман И. С., Туманов В. А. и др. Словарь. Термины в фармакологии и фармации. – К.: “Вища школа”, 1989. – 207 с.
99. Червяк П. І. Медична енциклопедія. – К.: ВЦ “Просвіта”, 2001. – 1022 с.
100. Шерман І. М., Пилипенко Ю. В. Іхтіологічний російсько-український тлумачний словник. – К.: ВД “Альтернативи”, 1999. – 272 с.
101. Щербуха А. Я. Українська номенклатура іхтіофауни України. – К.: Зоомузей ННПМ НАН України, 2003. – 48 с.
102. Экологический энциклопедический словарь / И. И. Дедю. – Кишинёв: Главная редакция Молдавской советской энциклопедии, 1990. – 406 с.
103. A Dictionary of scientific terms by I. F. Henderson, M. A. and W. D. Henderson, M. A., B.Sc., Ph.D., F.R.S.E. – Fifth edition by John H. Kenneth. – New York, D.Van Nostrand company, inc. 250 fourth Avenue, 1953. – 507 p.
104. A Dictionary of plant sciences by Michael Allaby. – Oxford: University press. – 1998. – 510 p.
105. Webster's Ninth New Collegiate Dictionary Merriam-Webster Inc., Publishers Springfield. – Massachusetts, USA, 1983. – 1564 p.
106. Čebelarski terminološki slovar / Уклад. Ljudmila Bokal Lubliana. – Ред. Jawez Gregori, 2008. – 261 с.

- А -

апа (рос. а́па, англ. ара) безлісий, дуже обводнений, грядково-мочарний вид болота на півночі Євразії.

аба́ка (рос. аба́ка, англ. abacus) багаторічна трав'яниста рослина родини бананових, яку культивують у тропіках; використовують у народному господарстві для виготовлення канатів, мотузок, корабельних снастей тощо.

абаксіа́льний (рос. абаксиальный, англ. abaxial) який стосується нижньої поверхні листового органа.

абера́нтний (рос. абера́нтный, англ. aberrational) незвичайний, що відхилився від норми. Аберантні приклади паразитних відносин представлені гіперпаразитизмом.

абдо́мен, -а (рос. абдо́мен, англ. abdomen) протилежна від спини частина тіла людини і тварини, в якій містяться живіт, черевце, задній відділ тіла у членистоногих тварин.

абдоміна́льний (рос. абдоминальный, англ. abdominal) який стосується живота, розміщений на черевній порожнині (у членистоногих – на черевці); **а-ні по́ри** див. **по́ра: п-ри абдоміна́льні**.

абера́ція (рос. абера́ция, англ. aberration) 1. Відхилення в будові чи функціях від норми в морфології, фізіології, генетиці, систематиці організмів та їхніх природних угруповань; **а. хрома́тидна** (рос. абера́ция хромати́дная, англ. chromatid aberration) спонтанні або індуковані структурні зміни однієї або водночас – хроматид хромосоми; **а. хромо́сомна** (рос. абера́ция хромосо́мная, англ. chromosome aberration) відхилення числа чи структури хромосом, що може призводити до порушень розвитку ембріона, за яким може наступати з'єднання розірваних частин у новому поєднанні; 2. Морфологічні зміни особин, що спорадично трапляються в межах одного виду.

абио́генез, -у (рос. абио́генез, англ. abiogenesis). 1. Виникнення життя із неживого матеріалу; 2. Гіпотеза походжен-

ня життя поступовим ускладненням речовин неорганічної природи і виникнення біополімерів (нуклеїнових кислот, білків тощо), яким притаманні основні властивості живого і перш за все здатність до обміну речовин як необхідній умові їхнього існування; 3. Утворення поза організмом, властивих живій природі органічних речовин.

абио́генний (рос. абиоге́нный, англ. abiogenic) який не пов'язаний у своєму виникненні та розвитку з живими організмами; утворений з неорганічної речовини. Син. **небіологічний**.

абио́тичний (рос. абио́тический, англ. abiotic), який не належить до живої природи; у якому відсутні життєві процеси Світового океану; **а. фактор** див. **фактор: ф-ри абио́тичні**. Син. **неорганічний**.

абіса́ль (рос. абисса́ль, англ. abyssal, deep-ocean floor) глибоководна частина океану з глибиною понад 3–6 тисяч, займає понад 75 % площі дна, умови життя характеризуються відсутністю сонячного світла, слабкою рухливістю водних мас, високим гідростатичним тиском, сталою температурою, солоністю та густиною води, обмеженістю джерел харчування, бідністю тваринного світу, більшість мешканців – стенобіонти.

абіса́льний (рос. абисса́льный, англ. abyssal) глибоководний, глибинний; **а-на зо́на** див. **зо́на: з. абіса́льна**.

абісофі́л, -а (рос. абиссофи́л, англ. abyssophile) тварина, яка живе на великій (понад 2000 м) глибині океану.

абла́ктува́ння (рос. абла́ктирование, англ. ab lactation) щеплення дерев та кущів зрощуванням пагонів двох рослин, що ростуть поряд, без відокремлення пагонів від стовбурів.

абориге́ни, -ів, мн., одн. абориге́н, -а (рос. абориге́ны, ед. абориге́н, англ. aboriginal) корінні мешканці (люди, тварини, рослини) певної місцевості, які живуть у ній з давніх часів. Син. **автохто́ни**.

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ БІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Художній редактор: Л.М. Чуприна
Технічний редактор: І.П. Тарасов
Комп'ютерна верстка: І.І. Тарасов

Підписано до друку 08.10.2012. Формат 70x100/16.
Друк офсетний. Папір офсетний. Ум. др. аркушів 46,5.
Шрифт Times. Наклад 1000 прим.

Видавництво ТОВ “КММ”

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №2373

Надруковано на ВАТ “Книжкова фабрика”
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4